HERALDIKA V PROSTREDÍ STREDOVEKÝCH UHORSKÝCH ARCIBISKUPOV A BISKUPOV

Miroslav GLEJTEK

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra histórie
Hodžova 1
949 74 Nitra
miro.glejtek@gmail.com

GLEJTEK, Miroslav. Heraldry in the Setting of Medieval Hungarian Archbishops and Bishops. In Studia Historica Nitriensia, 2020, vol. 24, no. 1, pp. 18-35, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2020.24.1.18-35.
Heraldry represents the most elaborate identification system established in the Middle Ages. Initially, in the first half of the 12th century, coats of arms spread among knights and nobles. Over time, they became adopted by corporations such as town communities, guilds as well as burghers themselves. The oldest known coats of arms belonging to Hungarian ecclesiastical dignitaries are from a later time – the first half of the 14th century. The coats of arms belonging to the oldest phase of Hungarian ecclesiastical heraldry were known only from their depictions on seals. In the 15th century, the diversity of sources widened. Coats of arms represented an important part of owners' visual presentation. In the circles of the highest ecclesiastical hierarchy, they were also a symbol of prestige and position in the Church structure. The presented study deals with the conditions of coat-of-arms usage among Hungarian prelates. It focuses on the inner structure (content) of these coats of arms as well as their formal appearance.

Kľúčové slová: stredovek; Uhorské kráľovstvo; cirkevná heraldika; erb; arcibiskup; biskup; reprezentácia;

Keywords: Middle Ages; Kingdom of Hungary; Church Heraldry; Coat of Arms; Archbishop; Bishop; Representation;

Erb ako kultúrny a spoločenský fenomén

V prvej polovici 12. storočia došlo v západnej Európe k vzniku najprepracovanejšieho vizuálneho identifikačného systému, aký stredovek stvoril – heraldiky. Jej „produkty" – erby – získali v priebehu krátkeho času obrovskú popularitu. Tá pretrvala aj po tom, čo došlo k zásadným zmenám vo vojenstve a k úpadku

stredovekej rytierskej kultúry. Erby si našli svoje miesto a využitie aj v ďalších stáročiach.[1]

V prvom rade sa ich používanie rozšírilo medzi jednotlivcami (rytiermi) a veľmi skoro aj ich blízkymi príbuznými či celými rodmi. Len čo sa erby etablovali v rytierskom a šľachtickom prostredí, prenikli aj do prostredia širších komunít. Ešte v 13. storočí začali v Uhorsku vznikať erby miest a o niečo neskôr aj erby mešťanov a nakoniec aj cechov. Erby sa stali takým kultúrnym a spoločenským fenoménom, že ich význam pretrval prakticky dodnes. Ani v 21. storočí si nevieme predstaviť, že by štát ako svoj identifikačný symbol nepoužíval erb (znak). A v našich podmienkach aj mesto či obec. Hoci v antike či ranom stredoveku existovali rôzne grafické systémy slúžiace na identifikáciu osôb alebo skupín, žiaden z nich nedosiahol takú popularitu ako heraldika. Pochopiť všetky mechanizmy a dôvody, ktoré prispeli k takej obľúbenosti erbov v rámci veľkej časti Európy, nie je jednoduché. I keď treba povedať, že viaceré závažné otázky vzniku a prvotnej fázy ich vývoja v 12. storočí boli najmä západoeurópskymi bádateľmi už rozpracované.[2] Jedným z najdôležitejších rysov heraldickej tvorby bola jej univerzálnosť. Napriek jej špecifikám v rôznych prostrediach boli pravidlá tvorby a používania erbov – tak ako sa vyvinuli v 12. a 13. storočí – viac-menej jednotné. Platilo to v ďalších stáročiach a platí to dodnes. Základné princípy používania štyroch farieb (červená, modrá, čierna a zelená) a dvoch kovov (zlato a striebro), ich kombinácie, ako aj podoby stvárňovania figúr a zloženia erbu (štít, prilba, prikrývadlá a klenot), resp. ďalších súčastí sa v praxi uplatňovali neustále. Ruka v ruke so vznikom erbov sa začali formovať aj zásady ich používania. Či už ide o princípy nemennosti erbového znamenia, dedičnosti erbu, resp. povolených zmien v erboch (polepšenie a pod.). Vznikol tak jednotný kultúrny kód, zrozumiteľný v celej Európe. Nemožno, samozrejme, zjednodušovať. Aj ďalšie stáročia prinášali do heraldickej tvorby nové prvky, ktoré vyplývali z dobových potrieb, kultúrneho, politického či umeleckého vývoja. Dôležitú úlohu zohrávalo pri stvárnení erbu aj to, kto bol jeho majiteľom. Rovnako treba zdôrazniť aj vzťah erbu a prameňa, na ktorom je vyobrazený. Práve závislosť podoby erbu od jeho nosiča zohrávala často veľmi zásadnú úlohu (erby cirkevných hodnostárov nevynímajúc), ktorú nemožno podceňovať.

Prienik heraldiky do cirkevného prostredia

V súčasnosti je už prekonaná téza, podľa ktorej mal právo na erb len veľmi úzky segment používateľov. V skutočnosti sa ich používanie v stredovekej spoločnosti z hľadiska práva neviazalo na konkrétne privilegované skupiny šľachty.[3] Dokladá to aj široká škála uhorských majiteľov, medzi ktorých patrili aj nešľachtici

[1] JANKOVIČ, Ľubomír. Umelecko-historický rozbor armálesov 15.-19. storočia. Typológia a analýza miniatúr armálesov bratislavskej zbierky. In Slovenská archivistika, 1987, roč. 22, č. 2, s. 116-117.

[2] PASTOUREAU, Michel. Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu. Praha: Argo, 2018, s. 189-190. PASTOUREAU, Michel. Vznik erbů na západě, stav problému. In Sborník archivních prací, 2000, roč. 50, s. 339-352. PASTOUREAU, Michel. Původ erbů: problém k vyřešení? In Sborník archivních prací, 2000, roč. 50, s. 353-369.

[3] SAXOFERRATO, de Bartolus. Tractatus de insigniis et armis. Traktát o znameniach a erboch. VRTEĽ, Ladislav (ed.). Bratislava 2009, s. 17. PASTOUREAU, ref. 2, Dějiny symbolů, s. 196-197.

z mestského alebo cirkevného prostredia. Explicitne toto právo na erb zdôrazňuje vplyvný právnik 14. storočia Bartolus de Saxoferrato v diele *Tractatus de insigniis et armis*: „*Niektorí však prijímajú erby a heraldické znamenia z vlastnej vôle, a tak je potrebné skúmať, či im je to dovolené, a ja usudzujem, že to dovolené je. Veď ako boli vynájdené mená na rozoznávanie ľudí, tak aj tieto znamenia boli vynájdené na tento účel. Veď také mená si môže každý dovoliť, ako sa mu páči. A tiež také znamenia smie každý nosiť a zobrazovať na svojich veciach – nie však na veciach niekoho iného.*“[4] V rovnakom duchu hovorí aj dôležitá zbierka uhorského zvykového práva zo začiatku 16. storočia – Tripartitum: „*Pretože erb, ktorý dá kráľ komukoľvek, nie je podmienkou šľachtictva, ale je lepšie ho mať, keďže donácia erbu sama od seba nikoho nenobilituje; pretože mnohí mešťania a bežní ľudia dostali od panovníka erb, ale aj tak ich nezaraďujeme medzi šľachticov.*“[5]

Po tom, ako sa heraldická kultúra rozšírila v prostredí šľachty, zaradili sa medzi používateľov erbov aj cirkevní hodnostári. Západoeurópski biskupi vlastné erby používali už v 1. polovici 13. storočia.[6] Zodpovedať otázku, kedy presne sa používanie erbov presadilo aj medzi uhorskými prelátmi, je ale ťažké. Môžeme predpokladať, že tí cirkevní hodnostári, ktorí pochádzali zo šľachtických rodov, mohli tieto rodové erby príležitostne používať. Rovnako nemožno vylúčiť, že si niektorí preláti volili aj čisto individuálne erby.[7] Z 13. storočia však nepoznáme žiadne pramene, ktoré by to potvrdzovali. Najstaršie heraldické pamiatky po uhorských prelátoch pochádzajú až z 1. polovice 14. storočia. Od tohto obdobia môžeme sledovať ich kontinuálne používanie. Nevyhýbali sa mu ani tí hodnostári, ktorí prichádzali do úradu z pozícií členov žobravých reholí, kde používanie osobných erbov z pochopiteľných dôvodov tradíciu nemalo. Už vacovský biskup-minorita Rudolf v roku 1331

Obr. 1. Štít s erbom nitrianskeho biskupa – minoritu Víta. Ide o vôbec najstarší známy erb nitrianskeho biskupa (r. 1341, Diözesanarchiv Wien, Sign. 13410611).

[4] SAXOFERRATO, ref. 3, s. 53, kap. IV.

[5] BAK, János M. – BANYÓ, Péter – RADY, Martyn (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tripartitum opus iurs consuetudinarii inclyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Volume V. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher; Budapest: Central European University, 2005, s. 54, pars I, titulus 6.

[6] PASTOUREAU, ref. 2, Dějiny symbolů, s. 197.

[7] VRTEĽ, Ladislav. Náčrt vývoja cirkevnej heraldiky na Slovensku. In SEDLÁK, Vincent (ed.). Zborník príspevkov k slovenským dejinám. Bratislava: Slovenský historický ústav MS, 1998, s. 152.

používal na pečati vlastný erb.[8] Podobne aj nitriansky biskup Vít *de Castro Ferreo* bol majiteľom takéhoto erbu minimálne od roku 1341 (obr. 1).[9] Žiaľ, nevieme, či išlo o erb, ktorý si zvolil, alebo o erb rodový, ak taký existoval. Bez dôkladnej znalosti rodovej príslušnosti prelátov nemôžeme tieto otázky významnejšie osvetliť.

Pramene cirkevnej heraldiky

Výskum erbov stredovekých uhorských prelátov je možný až vo chvíli, keď sa objavujú prvé heraldické pamiatky. V našich podmienkach to je, ako som už spomenul, 1. polovica 14. storočia, keď sa erb začína pozvoľna presadzovať v prvom rade na pečatiach arcibiskupov a biskupov. Nie je žiadnou novinkou, že práve pečate predstavujú vôbec najväčšiu skupinu prameňov stredovekej heraldiky. Týka sa to všetkých zložiek dobovej spoločnosti.

Diverzita cirkevnoheraldických prameňov sa začala výraznejšie rozširovať až v 15. storočí. Nie síce najpočetnejšie, ale zato veľmi dôležité sú primárne heraldické pramene, erbové listiny (*litterae armales*). Prostredníctvom nich panovník prelátovi a spravidla aj jeho príbuzenstvu udeľoval úplne nový erb, polepšoval už existujúci erb alebo starší erb potvrdzoval. Ich počet začal narastať predovšetkým počas vlády Žigmunda Luxemburského.[10] Hoci príjemcami týchto listín boli občas priamo preláti, väčšinou ide o erby šľachtické, viažuce sa na rod cirkevného hodnostára. Tomu zodpovedala aj ich vizuálna stránka, čomu sa budem venovať nižšie. Význam armálesov spočíva v tom, že to boli záväzné právne dokumenty trvalej platnosti. Dozvedáme sa z nich explicitne to, kto, kedy, od koho a niekedy aj za čo erb dostal. Okrem toho vieme, ako presne erb vyzeral, či už vďaka namaľovanej miniatúre, resp. podľa jej presného popisu (blazónu). Poznáme aj presné farby (tinktúry) erbu, čo je informácia dôležitá, ale často aj ťažko zistiteľná.

Koncom stredoveku sa čoraz častejšie stretávame s farebnými vyobrazeniami erbov aj na takých nosičoch, ako boli reprezentatívne rukopisné kódexy, kde boli ich miniatúry súčasťou výzdoby. Z ďalších typov prameňov môžeme spomenúť bohoslužobné rúcha, liturgické náčinie (napr. kalichy) alebo pontifikálie (mitra, berla). Ich význam pre heraldiku však prudko narastá až v novoveku. Najmä od 17. storočia už erb vyobrazený na biskupskom ornáte, berle či kalichu preláta predstavuje bežnú súčasť výzdoby.

Dôležité miesto v heraldickom bádaní majú memoriálne pamiatky, predovšetkým rôzne typy sepulkrálií. Tie popri vyobrazeniach zosnulých prelátov a atribútov ich hodnosti často niesli aj erby. Okrem toho na sklonku stredoveku nachádzali erby prelátov svoje miesto na vitrážach, nástenných maľbách a celkovo

---

8 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai Levéltár (ďalej MNL OL DL) 3624 (13. 7. 1331). Edícia: BODOR, Imre (ed.). A középkori Magyarország főpapi pecétjei a Magyar tudományos akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1984, s. 44-45, tab. VII, Nr. 34.

9 Diözesanarchiv Wien, signatúra 13410611.

10 Najnovšie pozri: DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Erbové a nobilitačné listiny ako prameň výskumu sociálnej mobility v Uhorsku za vlády Žigmunda Luxemburského. In RÁBIK, Vladimír (ed.). Litteris ac moribus imbutus. Studia historica Tyrnaviensia XVI. Trnava: Trnavská univerzita, 2014, s. 204-214.

architektúre sakrálnych priestorov. Erby arcibiskupov a biskupov boli, pochopiteľne, predovšetkým súčasťou výzdoby ich vlastných katedrál, rezidencií a ďalších majetkov. Či už to boli oltáre, pastofóriá, stĺpy a ich hlavice, svorníky, klenby a podobne. V pomoháčskom období pod vplyvom osmanskej okupácie a celkového rozvratu, ale aj neskorších zásahov bolo, žiaľ, obrovské množstvo týchto pamiatok nenávratne stratených. Dnes z nich máme k dispozícii len nepatrný zlomok v podobe drobných fragmentov.

Pre potreby domáceho uhorského vývoja cirkevnej heraldiky sa čiastočne dajú využiť aj pramene mimouhorské, ktoré vznikli v rámci špecifickej situácie či udalosti. Takou je napríklad známa Kronika Kostnického koncilu Ulricha von Richenthala v jej viacerých vizuálnych variantoch (15. stor.), kde našli miesto aj erby najvýznamnejších uhorských prelátov.[11]

Praktický význam a využitie erbov

Erb plnil v stredovekej spoločnosti viacero rôznych úloh. Primárnou bola už pri vzniku heraldiky jeho identifikačná funkcia. Popri mene majiteľa sa práve erb stal hlavným identifikačným prvkom majiteľa, resp. jeho príbuzných. Spojene osoby a neskôr aj inštitúcie a jej erbu bolo také silné, že práve erb slúžil ako mimoriadne efektívny zástupný symbol. Ešte aj dnes je v každej katedrále nad katedrou biskupa zavesený erb, ktorý ho „sprítomňuje", aj keď sa v chráme nenachádza.

Erby cirkevných hodnostárov, niekedy ešte viac ako erby neklerikov, predstavovali aj významný komunikačný prostriedok.[12] Platilo to najmä po tom, ako sa liturgické i neliturgické odznaky hodnosti prelátov stali súčasťou ich erbov. Mimoštítové atribúty informovali o tom, akú hodnosť prelát zastáva v cirkevnej hierarchii. Z toho dôvodu bolo ich používanie mimoriadne obľúbené a cirkevní hodnostári naň kládli veľký dôraz.

Tým, že spojenie erbu s jeho majiteľom bolo trvalé a nemenné, sa erb veľmi ľahko dostával do širokého povedomia. Predstavoval akúsi „ochrannú známku" garantujúcu vlastníctvo. Z prostredia vysokých cirkevných hodnostárov sa nám takto zachovali erby na mitrách, biskupských berlách, bohoslužobných predmetoch alebo rúchach. Aj takouto vizuálnou formou bolo zdôraznené, že ide o predmety vyhradené exkluzívne pre konkrétneho biskupa a jeho potreby.

S erbom je neodmysliteľne spätá aj jeho memoriálna funkcia. Aspekt potreby zachovania pamiatky osoby sa prejavoval rôzne.[13] V mnohých prípadoch je erb súčasťou artefaktov, na ktorých vzniku mal prelát zásadný podiel. K tým najvýznamnejším patrili fundácie kostolov a kaplniek, ich rekonštrukcie a prestavby,

[11] Exemplár kroniky z roku 1483 je dostupný na internete: <https://digi.ub.uni– heidelberg.de/diglit/ir00196000/0001/image> [cit. 24. 6. 2019].

[12] Ku komunikačnej schopnosti erbu všeobecne pozri VRTEĽ, Ladislav. 4. Heraldická komunikácia v stredovekom meste. In LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin et al. Stredoveké mesto ako miesto komunikácie. Bratislava: VEDA, 2010, s. 35-40.

[13] Inšpiratívnu štúdiu viažucu sa k nášmu domácemu prostrediu pozri ŠEDIVÝ, Juraj. Zu ewiger gedechtnuss... zachovávanie spomienky (traditio memoriae) v meštianskom prostredí stredovekého Prešporka/Bratislavy. In NODL, Martin – WĘCOWSKI, Piotr (eds.). Colloquia mediaevalia Pragensia 15. Memoria et damnatio memoriae ve středověku. Praha: Centrum medievistických studií AV ČR, 2014, s. 129-143.

ale aj budovanie nových oltárov či iných častí liturgického priestoru. Popri textovej zložke odkazuje na fundátora či iniciátora aktivity práve erb, ktorý mal „na večné časy" upozorňovať na jeho snahu a štedrosť. Osobitne veľkú skupinu memoriálnych heraldických pamiatok predstavujú sepulkrálie. Čiastočne sa nám po cirkevných hodnostároch zachovali od 14. a najmä 15. storočia najmä náhrobné dosky, sarkofágy a tumby označujúce miesto posledného odpočinku preláta. Popri stvárnenej osobe a texte upozorňujúcom na to, kto pod nimi odpočíva, aké hodnosti zastával a kedy zomrel, býva často ich súčasťou práve erb zosnulého.[14] K nim možno pripojiť aj prístenné náhrobky, pamätné tabule a neskôr v novoveku aj smrtné štíty, tzv. mortuáriá. Tie už neoznačujú priamo miesto odpočinku, ale so smrťou známej osoby sú úzko spojené.[15] Všetky tieto artefakty mali za úlohu zachovať pamiatku na zomrelú osobu a jej erb bol dôležitou súčasťou fixácie tejto pamiatky. Podobnú úlohu mali v širšom zmysle slova aj všetky dokumenty (listiny), ktoré prelát vydával „na večné časy". Medzi nepochybne najvýznamnejšie patrili v cirkevnom prostredí fundačné listiny, ktorými prelát zriaďoval benefíciá a budoval sakrálne priestory. Pozoruhodným príkladom spojenia listiny a erbu je privilégium vesprímskeho biskupa Alberta, ktorý sa zaslúžil o vznik Kaplnky sv. Juraja. Fakt, že vydavateľom privilégia bol biskup, je zdôraznený nielen jeho intituláciou a pripojenou pečaťou, ale i nezvyklou – nádherne iluminovanou – miniatúrou jeho erbu umiestnenou v ľavom hornom rohu listiny, a to na spôsob erbových listín.[16] Tým sa dostávame k ešte jednej vizuálnej forme udržiavania pamiatky vydavateľa dokumentu – jeho pečati. Práve pečať zastupovala majiteľa na dokumente. Niesla jeho podobizeň alebo neskôr jeho erb, a tak ho príjemcovi listiny takmer sprítomňovala.

Formálna podoba erbov arcibiskupov a biskupov

Podoba najstarších známych erbov uhorských prelátov bola ovplyvnené kompozíciou pečate, na ktorej bol erb vyobrazený. V zložitej štruktúre hagiografických a portrétnych motívov bol erbu vyčlenený len veľmi malý priestor. Mal spravidla podobu dvoch identických štítov umiestnených po stranách portrétu majiteľa v dolnom rohu špicato-oválnej pečate. Druhou možnosťou bolo, že erb malý portrét úplne nahradil.[17] V tom prípade mal erbový štít predsa len väčšie rozmery. V 14. storočí ide až na výnimky len o štít s figúrou.[18] V rozmerovo menších

[14] Jedna z najstarších pamiatok tohto druhu pochádza z roku 1487 a je umiestnená v Kostole sv. Mikuláša v Širokom. Bola určená jágerskému pomocnému biskupovi Ladislavovi zo Širokého. Pozri ČOVAN, Miroslav. Historické nápisy zo Šariša do roku 1650. Corpus Inscriptionum Slovaciae 1. Nápisy na Slovensku 1. B. m. 2016, s. 84-85, č. 28; s. 304, obr. 40.

[15] Bližšie pozri SPIRITZA, Juraj. Svedectvo sepulkrálií z 12.-17. storočia. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí 2. Martin: SGHS, 2009, s. 60-73.

[16] Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai Fénypgyűjtemény (ďalej MNL OL DF) 201443 (9. 1. 1476).

[17] Viaceré z nich rekonštruoval VÉGH, Gyula. Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. In Turul, 1935, roč. 49, č. 1-2, s. 1-4.

[18] Výnimočné je vyobrazenie dvoch identických erbov na jednej z najstarších uhorských pečatí preláta, kde sa vôbec erb vyskytuje. Na vyššie spomenutej pečati biskupa Rudolfa z r. 1331 je erb tvorený štítom, za ktorým sa týči listnatý (?) strom. V hornej časti, nad štítom, je viditeľná jeho

pečatiach (tajných, prsteňových) sa stretneme aj s erbovým znamením, ktoré ani nie je vložené do štítu, len voľne umiestnené v pečatnom poli (obr. 2).

Zatiaľ čo štandardný šľachtický erb bol tvorený aj mimoštítovými súčasťami, preláti takúto podobu erbu nevyužívali. A to ani v tých prípadoch, keď boli členmi šľachtických rodov, kde bol erb s mimoštítovými súčasťami plne etablovaný a používaný. Výnimočný je v tomto zmysle erb rábskeho biskupa Kolomana. Tento nelegitímny syn kráľa Karola I. na svojej tajnej[19] a veľkej (?) erbovej pečati (obr. 3)[20] zobrazil erb tvorený štítom, prikrývadlami, vedierkovou prilbou, korunou a klenotom. Takýto erb biskupa zotrel rozdiely medzi sakrálnou a profánnou symbolikou. Koloman prostredníctvom svojho erbu jednoznačne kládol dôraz na šľachtickú a rytiersku kultúru. Erb tak vystihuje viac jeho titul kniežaťa ako biskupskú hodnosť. Medzi uhorskými najvyššími prelátmi ide ale o prípad výnimočný aj v neskoršom období. Oveľa voľnejšie využívali kompletné šľachtické erby od 15. storočia členovia kapitúl i ďalší (nižšie postavení) klerici.

V 14. storočí sa v šľachtickej heraldike začali prejavovať nové trendy. Čiastočne do úzadia sa dostala najdôležitejšia časť erbu – štít. Naopak, výraznejšiu úlohu začali zohrávať prilba a predovšetkým klenot, ktorý bol dominantnejší ako štít. Toto obdobie býva heraldikmi označované aj za obdobie „kultu klenotu". Napriek tomu, že „šľachticko-rytierske" súčasti erbu sa u klerikov vo všeobecnosti nepresadili, existuje niekoľko prípadov, keď sa nové módne trendy prejavili aj u preláta. Príkladom je heraldický symbol jágerského biskupa Michala Sečéniho (obr. 4).[21] Navzdory všeobecným zvyklostiam

Obr. 2. Rekonštrukcia erbovej pečate spišského prepošta Juraja Kanižaia. Pečatné pole vypĺňa len charakteristická figúra z rodového erbu (r. 1402, rekonštrukcia: Miriam Glejteková; podľa: MNL OL DL 60492).

Obr. 3. Rekonštrukcia veľkej erbovej pečate rábskeho biskupa Kolomana. Na pečati sú zachované mimoštítové súčasti šľachtického erbu s dominantným klenotom, ktorý možno považovať za brizúru (r. 1373, rekonštrukcia: Miriam Glejteková; podľa: MNL OL DL 49617).

koruna a pod dolným rohom štítu korene. Ide o netypickú zaujímavú kompozíciu, ku ktorej je ale ťažké podať presnejšie vysvetlenie. Zobrazenie mimoštítovej figúry stromu by azda mohlo súvisieť s neustálenosťou heraldického prejavu preláta v období, keď sa erby medzi cirkevnými hodnostármi len postupne presadzovali.

[19] MNL OL DL 5815 (30. 11. 1368).

[20] MNL OL DL 49617 (11. 6. 1373).

[21] Edícia BODOR, ref. 8, s. 50, tab. XI, Nr. 51 – 52. KANDRA, Kabos. Az egri püspökök pecsétei. (Második közlemény, hat pecsétrajzzal.) In Turul, 1893, roč. 11, č. 3, s. 135. GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných hodnostárov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHO-

Obr. 4. Rekonštrukcia veľkej pečate jágerského biskupa Michala zo Sečian (1362 – 1375). V pravej časti stredu pečate sa nachádza prilba s vyrastajúcim rodovým klenotom Sečéniovcov v podobe korunovaného leva (rekonštrukcia: KANDRA, Az egri, s. 135).

Obr. 5. Rekonštrukcia erbovej pečate záhrebského biskupa a miestodržiteľa Slavónska Štefana Kanižaia. V pečati dominuje malá heraldická prilba a na nej „obrovský" klenot z kanižaiovského erbu, doplnený o malý klenot so pštrosom. Ten patril kráľovskej dynastii Anjouovcov (r. 1363, rekonštrukcia: NYÁRY, A heraldika, s. 62).

včlenil biskup heraldickú zložku do strednej časti pečate, vpravo od vyobrazenia sv. Jána. V duchu spomenutej módy v pečati nezobrazil štít, ale veľký klenot (korunovaného leva) vyrastajúci z prilby. Takúto kompozíciu prelát dôsledne použil v oboch známych typoch veľkej pečate. Do tejto skupiny heraldických pamiatok patrí aj pečať záhrebského biskupa a miestodržiteľa Slavónska Štefana Kanižaia (obr. 5).[22] V jeho pečati s tvarom štítu je zobrazená len maličká prilba s predimenzovaným klenotom z rodového erbu. Erby biskupov Kolomana a Michala sú ale v Uhorsku výnimočné.

V poslednej tretine 14. storočia sa v erboch uhorských prelátov objavuje prvý symbol cirkevnej hodnosti. Je to kardinálsky klobúk so strapcami na šnúrach umiestnený nad štítom.[23] Zrejme jedným z prvých uhorských kardinálov, ktorý takýto erb používal, bol gubernátor päťkostolského biskupstva – kardinál Valentín.[24] Erb je tvorený štítom prevýšeným klobúkom s dvoma strapcami na šnúrach po stranách. Zďaleka však ešte nejde o pravidlo. Klobúk, hoci už etablovaný odznak kardinálskej hodnosti, nebol v heraldike ešte bežnou súčasťou.

ŠOVÁ, Šarlota – KERESTEŠ, Peter – ŠIŠMIŠ, Milan (eds.). Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky. Martin: SGHS, 2010, s. 58-59.

22 NYÁRY, Albert. A heraldika vezérfonala. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1886, s. 62.

23 U západoeurópskych prelátov sa kardinálsky klobúk ako súčasť erbu objavil už začiatkom 14. storočia. HEIM, Bruno B. Heraldry in the Catholic Church. Its Origin, Customs and Laws. Gerrards Cross: Van Duren, 1981, s. 69.

24 MNL OL DL 78037 (23. 8. 1390).

Veľmi špecifický prípad jeho použitia predstavuje erb ostrihomského arcibiskupa-kardinála Demetera, ktorý spomeniem nižšie. Ako etablovaná súčasť erbu kardinála v Uhorsku bol klobúk so strapcami používaný už určite v polovici 15. storočia. Nad štítom ho zobrazili napríklad ostrihomský arcibiskup Dioníz Séči[25], kaločský arcibiskup Štefan Várdy[26], ostrihomský arcibiskup Hypolit d´Este (obr. 6)[27] alebo ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc[28]. Počet strapcov nie je pritom stabilný, stretneme sa s tromi aj štyrmi radmi strapcov po stranách.

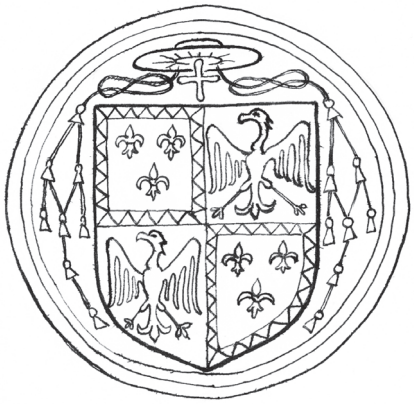

Obr. 6. Rekonštrukcia pečate ostrihomského arcibiskupa Hypolita d´Este po vymenovaní za kardinála. Erbový štít je prevýšený charakteristickým kardinálskym klobúkom so strapcami po stranách (rekonštrukcia: Miriam Glejteková; podľa: HEGEDŰS, Megpecsételt, s. 124).

Súčasťou erbov uhorských arcibiskupov sa v 2. polovici 15. storočia stal latinský procesiový kríž umiestnený za štítom. Osobitným atribútom erbov biskupov sa v tomto období stala mitra umiestnená nad štítom. Najstarší, v tomto období ešte výnimočný prípad zobrazenia predstavuje erb jágerského biskupa Stibora, tvorený štítom prevýšeným mitrou (1414).[29] Do polovice 15. storočia je však erb arcibiskupa a biskupa tvorený väčšinou len štítom.

Systém mimoštítových súčastí erbu prelátov sa postupne stabilizoval a mal pomerne jasnú štruktúru. Môžeme to vidieť hlavne u tých hodnostárov, ktorí postupovali v cirkevnej hierarchii. Veľmi dobre to ilustruje kariéra významného preláta konca stredoveku Tomáša Bakóca. Ako jágerský biskup používal štít prevýšený mitrou.[30] Po tom, ako bol vymenovaný za ostrihomského arcibiskupa, začal používať štít, za ktorým je umiestnený procesiový kríž.[31] V hodnosti kardinála používal tretí variant erbu, tvorený štítom, krížom a kardinálskym klobúkom s troma radmi strapcov na každej strane štítu.[32] Výnimočne sa stretávame aj s variantom erbu tvoreným štítom, za ktorým je ako štítonosič zobrazený anjel.[33]

---

25 MNL OL DL 93072 (27. 3. 1447).

26 MNL OL DL 81703 (12. 4. 1470).

27 HEGEDŰS, András (ed.). Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom: Prímási levéltár, 2000, s. 124, Nr. 94.

28 MNL OL DL 48714 (29. 9. 1512).

29 MNL OL DL 53756 (25. 5. 1414).

30 MNL OL DL 46415 (2. 12. 1497).

31 MNL OL DL 104208 (29. 4. 1509).

32 MNL OL DL 48714 (29. 9. 1512).

33 Pečať používal zrejme v pozícii rábskeho biskupa. Ide o zaujímavú reminiscenciu na erb udelený v roku 1459 členovi rodu, titelskému prepoštovi Valentínovi, ktorý má rovnakú podobu. MNL OL DF 283439 (29. 5. 1493). FEJÉRPATAKY, László (ed.). Magyar címeres emlékek. I. füzet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1901, s. 73-74, Nr. XIX. Reprodukcia pečate je prístupná na: <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/35574&fname=DF_283439_sigill_2.jpg> [cit. 24. 6. 2019].

Obr. 7. Pečať ostrihomského arcibiskupa Hypolita d´Este, pred vymenovaním za kardinála. Nad štítom je viditeľný latinský kríž, náležiaci arcibiskupom, a mitra, ktorú nad svojimi štítmi zobrazovali biskupi (r. 1488, SNA, f. SABK, Capsa A, Fasc. 3, Nr. 2).

Variácií mimoštítových súčastí erbu bolo ale viac. V roku 1488 napríklad ostrihomský arcibiskup Hypolit d´Este zobrazil na svojej pečati štít, nad ktorým je umiestnený pomerne malý krížik – a všetko je prevýšené mitrou (obr. 7).[34] Podobne na úplnom sklonku stredoveku aj kaločský arcibiskup Pavol Tomori doplnil erb tvorený štítom a krížom aj mitrou.[35]

Občas sa medzi hodnostnými odznakmi stretávame aj s úplne netypickými prvkami. Také je napríklad zobrazenie biskupskej berly za štítom rábskeho biskupa Jána Hedervériho (1415).[36] Hoci sa v západnej Európe s berlou ako súčasťou erbu biskupa stretávame aj v 15. storočí, v Uhorsku sa do cirkevnej heraldiky dostala až v 2. polovici 16. storočia.[37] Podobne je v stredoveku netypické aj zobrazenie dvojramenného (patriarchálneho) kríža na jednej z kódexových iluminácií s kardinálskym erbom Tomáša Bakóca.[38] Zrejme odkazuje na jeho titul konštantínopolského patriarchu. V obidvoch prípadoch ide zjavne o transfer z mimouhorského prostredia, ktorý výrazne predbehol vývoj.

V predchádzajúcich analýzach som vychádzal predovšetkým z vyobrazení erbov na pečatiach. Nepochybne je v mnohých prípadoch stvárnenie erbu prispôsobené práve špecifikám nosiča. Pri vyobrazení erbu na pečatidle iste zohrávali úlohu jeho rozmery, ako aj schopnosti zlatníka, ktorý ho ryl. Ku koncu stredoveku sa čoraz viac objavujú „exkluzívne" symboly cirkevnej moci, na ktoré predstavitelia stredného a nižšieho kléru a, pochopiteľne, ani nositelia z profánneho prostredia nemali nárok. O význame konkrétnych mimoštítových súčastí erbu preláta hovorí snaha použiť ich pri každej príležitosti.[39]

---

[34] Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Súkromný archív Bratislavskej kapituly (ďalej SABK), Capsa A, fascikel (ďalej Fasc.) 3, číslo (ďalej Nr.) 2 (18. 10. 1488).

[35] MNL OL DL 82727 (18. 6. 1526).

[36] MNL OL DL 92458 (5. 2. 1415).

[37] VÉGH, Gyula. Egyházi méltóság jelvényei magyarországi főpapok címereiben. In Turul, 1936, roč. 50, č. 1-2, s. 31.

[38] Cod. Lat. 249. Kódex je prístupný na: <https://corvina.hu/kepnezegeto/index.php?corvina=codlat249&lang=en&img=5#5> [cit. 24. 6. 2019].

[39] V 15. storočí nemožno hovoriť o jednotnom nemennom systéme ani v západnej Európe. Ukážkou toho je Kronika Kostnického koncilu Ulricha von Richenthala, ktorá obsahuje celú plejádu erbov cirkevných hodnostárov, ktorí sa zúčastnili na koncilových rokovaniach. Erbové štíty patriarchov, kardinálov, arcibiskupov či biskupov sú vždy doplňané o odznaky moci, ako napr. kardinálsky klobúk (rôznych farieb), jednoramenný alebo dvojramenný kríž, mitra alebo aj berla. Ich použitie je ale značne chaotické. Preláti v rovnakej hodnosti majú pričlenené tieto atribúty veľmi rôznorodým, zrejme náhodným spôsobom. Hoci napríklad erby dvoch uhorských arcibiskupov, kaločského Ondreja a ostrihomského, Jána, sú vždy tvorené štítom a na ňom položenou mitrou, ktorú po stranách sprevádza procesiový kríž a berla.

Vyššie spomenutý vývoj potvrdzujú aj vyobrazenia erbov na iných typoch prameňov. Napríklad iluminácie v liturgických kódexoch z neskorého stredoveku štruktúru biskupských erbov (štít a mitra) dodržiavajú pravidelne.[40] Čiastočne sa tomu vymykajú niektoré erbové listiny. Napríklad armáles pre rábskeho biskupa Tomáša Bakóca a jeho príbuzných zobrazuje úplný šľachtický erb.[41] Aj erbové listiny určené pre nižšie postavených prelátov, konkrétne prepoštov, v sledovanom období prejavujú určitú vizuálnu rozkolísanosť. Stretneme sa s úplnými šľachtickými erbmi[42] aj erbmi tvorenými kombináciou štítu a štítonosiča v podobe anjela[43], ale i štítom s mitrou, ako to poznáme u biskupov[44]. Heraldická výzdoba v podobe štítu bez ďalších prvkov je súčasťou niektorých náhrobných dosiek, kde erb dopĺňa vyobrazenie zosnulého.[45] Stretneme sa ale aj s čisto erbovou výzdobou – ako v prípade náhrobku varadínskeho biskupa Žigmunda Turza (obr. 8). Jeho erbový štít je prevýšený veľkou mitrou (1512).[46]

Obr. 8. Rekonštrukcia náhrobku varadínskeho biskupa Žigmunda Turza. Dominuje mu typický biskupský erb tvorený štítom s rodovou heraldickou symbolikou, prevýšený biskupskou mitrou (r. 1512, CSERGHEÖ – CSOMA, Alte, s. 72).

Z analýzy všetkých známych typov stredovekých heraldických prameňov vyplýva, že mimoštítové odznaky hodnosti mohli, ale nemuseli byť súčasťou erbu preláta. Zároveň dozaista platilo, že ich vo svojom erbe mohol použiť len klerik, ktorý mal na ne nárok vyplývajúci z hodnosti v cirkevnej hierarchii, resp.

[40] Napríklad pontifikál varadínskeho biskupa Jána Filipca (1476 – 1490), graduál s erbom záhrebského biskupa Šimona Erdödiho (1519 – 1543) alebo breviár päťkostolského biskupa Juraja Satmáriho (1505 – 1521). MIKÓ, Árpád – TAKÁCS, Imre (eds.). Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000 – 1541. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 1994, s. 44, 419-421, 428-433.

[41] FEJÉRPATAKY, ref. 33, s. 83 – 84, Nr. XXIV.

[42] Napríklad erb prepošta Kostola sv. Mikuláša Urbana Dóciho. MNL OL DL 105029 (2. 2. 1480). FEJÉRPATAKY, László (ed.). Magyar címeres emlékek. II. füzet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1901, s. 63-64, Nr. XXIII.

[43] Napríklad erb titelského prepošta Valentína Bakóca (3. 9. 1459). FEJÉRPATAKY, ref. 33, s. 73-74, Nr. XIX.

[44] Napríklad erb bratislavského prepošta Antona zo Šankoviec. MNL OL DL 19599 (16. 11. 1489).

[45] Napríklad náhrobok nitrianskeho biskupa Juraja z Breznice (1437) a jágerského pomocného biskupa Ladislava zo Širokého (1487). ČOVAN, ref. 14, s. 304, obr. 40. MEDVECKÝ, Jozef. Umelecké pamiatky a baroková výzdoba katedrálneho chrámu. In JUDÁK, Viliam – BEDNÁR, Peter – MEDVECKÝ, Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času. Nitra: Biskupský úrad v Nitre, 2011, s. 224.

[46] CSERGHEÖ, Géza – CSOMA, Josef. Alte Grabdekmäler aus Ungarn. Beitrag zur Kunst- und Culturgeschichte. Budapest: Friedrich Kilian, 1890, s. 72.

Obr. 9. Rekonštrukcia erbu z tajnej pečate rábskeho biskupa Kolomana. Erb je tvorený všetkými súčasťami úplného šľachtického erbu. Pozoruhodná je predovšetkým úprava anjouovského erbu do tzv. brizúry (r. 1368, rekonštrukcia: Miriam Glejteková; podľa: MNL OL DL 5815).

zo stupňa svätenia. Explicitne to vyjadril spomenutý Bartolo de Saxoferrato: *„... sú insígnie hodnosti alebo úradu, ktoré môže nosiť každý, kto má onú hodnosť či úrad – ako insígnie prokonzulov alebo letátov, tak ako dnes vidíme insígnie biskupov –, a tie, ako hovoria zákony, môže nosiť každý, kto má onú hodnosť. Iným však nie je dovolené nosiť ich; ba dokonca kto ich nosí, dopúšťa sa zločinu podvodu, a tak myslím, že ten, kto nosí insígnie doktora, hoci doktorom nie je, má byť potrestaný.“*[47]

Napriek určitej voľnosti známe pramene ukazujú, že vývoj na sklonku stredoveku viedol k stále prepracovanejšiemu systému heraldiky najvyšších cirkevných hodnostárov.

Obsahová náplň erbov prelátov

Podstatne väčší problém ako štúdium mimoštítových súčastí erbu prináša snaha dešifrovať význam samotných erbových znamení. V prípade šľachtických rodov, ktoré prijali erby spontánne v 13. a 14. storočí, v drvivej väčšine prípadov nevieme vystopovať dôvody ich výberu. Zaiste tu zohrávali svoju rolu také momenty ako všeobecná obľuba znamenia, dobové a lokálne špecifiká, vkus a mnohé ďalšie dnes už nepostrehnuteľné premenné. Čiastočne iná je situácia v prípade, ak erb nejakej vetvy rodu vznikal odvodením z pôvodného rodového „praerbu“.[48] V týchto prípadoch je možné aspoň sledovať dôvody prítomnosti niektorých figúr v erbe. V tomto zmysle pre nás predstavujú cenný zdroj informácií erbové listiny, ktoré sa, počínajúc aktivitami kancelárie Žigmunda Luxemburského, v uhorskej spoločnosti začali výrazne rozširovať až do konca stredoveku a v oveľa väčšej miere aj v ďalších storočiach. Hoci to nie je pravidlo, poznáme prípady, keď možno dať konkrétnu osobu, resp. jej zásluhy (činnosť) do priamej súvislosti s erbovým znamením, ktoré panovník udelil. Keďže, žiaľ, v žiadnom známom prípade nebol udelený úplne nový erb arcibiskupovi či biskupovi, pre naše potreby nemajú významnejšie využitie.

Napriek tomu v niektorých prípadoch vieme vzhľadom na genealogické či historické súvislosti pôvod erbovej symboliky dešifrovať. Dva takéto prípady pochádzajú zo 14. storočia. Prvým je už spomenutý erb rábskeho biskupa Kolomana,

[47] SAXOFERRATO, ref. 3, s. 41, kap. I.

[48] Len na ilustráciu môžeme spomenúť erb starobylého rodu Hunt-Poznanovcov. Tí už v 1. polovici 13. storočia používali erbové znamenie polmesiaca prevýšeného hviezdou. Neskôr sa rod rozdelil na niekoľko vetiev. Z jednej vzišli svätojurskí a pezinskí grófi a ako symbol prijali hviezdu. Druhá, forgáčovská vetva, zasa polmesiac. Pozri GLEJTEK, Miroslav. Heraldika. Úvod do štúdia erbov. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013, s. 190-193.

ľavobočka kráľa Karola Róberta (obr. 9). Erbový štít je rozdelený na dve časti. V hlave štítu sa nachádzajú štyri vodorovné brvná. V dolnej časti sú umiestnené tri ľalie, hore dve a pod nimi v strede jedna (2, 1). Už na prvý pohľad je evidentné, že všetky figúry vychádzajú z anjouovského kráľovského erbu. Karol I. najčastejšie používal štiepený štít, kde pravé modré pole bolo posiate zlatými anjouovskými ľaliami a ľavé pole bolo viackrát červeno-strieborno štiepené (tzv. arpádovské brvná). Karolov syn a kráľ Ľudovít I. tieto figúry zachoval, len vymenil strany. Koloman vzhľadom na to, že nebol legitímnym synom panovníka, nemohol používať kráľovský erb. Zároveň sa ale silné väzby na otca a kráľovskú dynastiu Anjouovcov v erbe prejavili. Tak Karol I., ako aj Ľudovít I. ako klenot erbu používali netradičnú figúru pštrosa držiaceho v zobáku podkovu. Koloman odlíšil erb od kráľovského aj rozdielnym klenotom. Tvorí ho zložené orlie krídlo posypané drobnými ľaliami, ktorého stred vypĺňa okrúhla figúra. Podľa názoru Gy. Végha by mohlo ísť o „slnečnú dosku".[49] Nevylučoval by som ani možnosť, že ide o ružu s výraznými kališnými lístkami. Takéto úpravy erbov, odlišujúce napríklad rôzne línie rodu, boli pomerne bežné v západoeurópskej heraldike. V rôznych formách, i keď nie s takým prepracovaným systémom, sa s nimi stretávame aj v Uhorsku. Uvedená brizúra kráľovského erbu je však v uhorskej cirkevnej heraldike skutočne ojedinelá.[50]

Obr. 10. Rekonštrukcia erbu z pečatí ostrihomského arcibiskupa a kardinála Demetera. Je možné, že erbové znamenie si zvolil prelát sám a anjel držiaci kardinálsky klobúk mal pripomínať aj jeho vymenovanie za kardinála (r. 1379 – 1386, VÉGH, Egyházi, s. 30).

Druhý zaujímavý príklad vzniku erbu predstavujú heraldicko-sfragistické pamiatky po arcibiskupovi Demeterovi. Ten bol v roku 1378 zvolený za ostrihomského arcibiskupa a onedlho bol vymenovaný za kardinála. Pri tejto príležitosti vzniklo aj jeho špicato-oválne pečatidlo, v ktorom boli popri hagiografických a portrétnych motívoch stvárnené i dva identické erbové štíty (obr. 10).[51] Štít s rovnakým znamením sa dostal aj do jeho strednej, čisto erbovej pečate, používanej vo funkcii *legatus natus* pápeža pre Uhorsko.[52] Erbové znamenie má podobu anjela, ktorý v rukách drží kardinálsky klobúk. Nepoznáme genealogické súvislosti a nevieme, či kardinál v predchádzajúcom období vlastnil nejaký šľachtický rodový erb. Ako záhrebský biskup ale na svojej veľkej pečati erb nepoužíval. Je možné, že spomenutý erb vznikol pri vymenovaní za kardinála a pre potrebu zobrazenia „nejakého" erbu v novej sade pečatidiel. Erb svojím obsahom priamo odkazuje na vysokú cirkevnú hodnosť Demetera. Klobúk tu ešte nie je súčasťou mimoštítových hodnostných odznakov moci, ale samotným štítovým znamením.[53]

[49] VÉGH, ref. 17, s. 2. GLEJTEK, ref. 48, s. 128.
[50] GLEJTEK, ref. 48, s. 126-128.
[51] SNA, f. SABK, Capsa C, Fasc. 10, Nr. 111.
[52] VÉGH, Egyházi, s. 30. PÓR, Antal. Pecséttani újabb apróságok (Hat pecsétrajzzal). In Turul, 1897, roč. 15, č. 1, s. 11-13.
[53] GLEJTEK, ref. 21, s. 59.

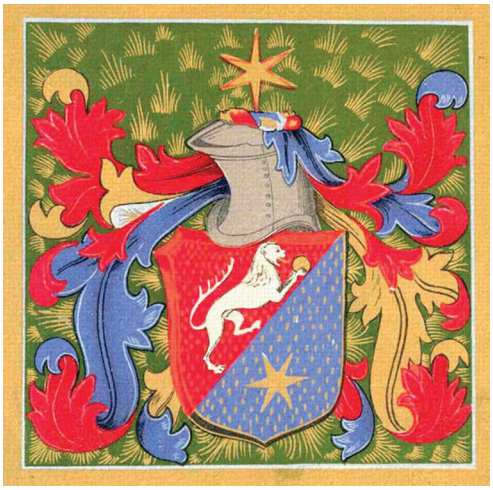

Obr. 11. Rekonštrukcia miniatúry erbu z armálesu pre prepošta Urbana Dóciho. Erbu dominuje štít s ľavošikmým delením (r. 1480, FEJÉRPATAKY, Magyar II, s. 64).

Obr. 12. Erbová pečať jágerského biskupa Urbana Dóciho. Oproti erbovej listine je ľavošikmé delenie štítového poľa zmenené na pravošikmé (r. 1486, Archív Rímskokatolíckeho biskupstva v Spišskom Podhradí, f. Hodnoverné miesto Spišská kapitula, Scr. 10, Fasc. 2, Nr. 2).

V 15. storočí začali vlastné erby, resp. znamenia podobné erbom čoraz viac používať aj nižšie postavení klerici. V prípadoch, keď si ich sami zvolili, vieme občas ich význam objasniť. Stretneme sa tu so symbolmi odkazujúcimi na krstné meno majiteľa (krstného patróna), s atribútmi obľúbených svätcov alebo svätých patrónov chrámov, pri ktorých slúžili.[54] Raritné sú situácie, keď dokonca požiadali o zmenu rodového šľachtického erbu.[55] Tieto skupiny používateľov sú však mimo témy tohto textu.

Na konci úvah sa pristavím ešte pri jednej téme. Zaujímavé otázky vznikajú v situáciách, keď došlo k modifikácii erbového znamenia bezprostredne po udelení armálesu. Iste je takýchto prípadov už v stredoveku viacero. Ja som sa bližšie zaoberal erbom Dóciovcov.[56] Spomenul som už vyššie, že Urban ho získal ešte ako prepošt a kráľovský pokladník v roku 1480 (obr. 11). Štítové pole je ľavošikmo štiepené. V heraldicky pravom hornom poli je umiestnený doľava kráčajúci lev držiaci guľu. V ľavom dolnom poli sa nachádza hviezda. Rovnakú podobu štítu rešpektuje aj Urbanova erbová pečať použitá na dokumente z roku 1488.[57]

---

[54] GLEJTEK, Miroslav. Niekoľko poznámok k vzťahu medzi cirkevnou heraldikou a sfragistikou s dôrazom na obdobie stredoveku. In Genealogicko-heraldický hlas, 2017, roč. 27, č. 1-2, s. 20-23.

[55] V roku 1455 získal armálesom erb Štefan zo Šankoviec. Príslušník tohto rodu Anton, v pozícii bratislavského prepošta, získal v roku 1489 nový erb. Dôvodom výmeny mohlo byť istým spôsobom kontroverzné znamenie opice sediacej na trojvrší, ktoré zrejme prelát považoval za nedôstojné klerika. Tu je potrebné korigovať staršie publikované informácie autora tohto textu, v ktorých sa hovorí o udelení erbu biskupovi Antonovi. V skutočnosti ho získal ako bratislavský prepošt, teda ešte skôr, než sa stal nitrianskym biskupom. GLEJTEK, ref. 54, s. 22. GLEJTEK, ref. 48, s. 24-25.

[56] GLEJTEK, ref. 21, s. 62-64.

[57] MNL OL DF 203952 (10. 12. 1488).

Už tri roky po udelení erbu armálesom však používal aj erbovú pečať, kde sú polia zrkadlovo obrátené.[58] Podobne v rozpore s udeleným erbom je erb zobrazený aj na ďalších typoch pečatí z rokov 1486 (obr. 12)[59] a 1489[60]. Zaujímavá je iná pamiatka, známy biskupov žaltár, ktorý vznikol medzi rokmi 1487 a 1492. Na jednom fóliu je umiestnený lev heraldicky vľavo. Na inom fóliu sú dve miniatúry. Jedna zobrazuje leva heraldicky vpravo a druhá vľavo.[61] Erb je oproti armálesu rozdielne zobrazený aj v ďalšom dobovom rukopise.[62] Podľa názoru Jozefa Nováka mohlo dôjsť k zmene postavenia figúr v erbe omylom rytca typária.[63] Takúto možnosť nemôžeme vylúčiť. Nešlo by o nič nezvyčajné. Zlatník musel pri rytí pečatidla vytvoriť vždy negatívny obraz, aby bol následný odtlačok do vosku zobrazený korektne. Ak si to neuvedomil, dochádzalo ku chybám. Často sa s nimi stretávame napríklad v kruhopisoch pečatí, kde bývajú niektoré litery zrkadlovo obrátené. Zaujímavé ale je, že takáto chyba (?) sa potom až na jednu výnimku opakuje na viacerých ďalších typáriách, ako aj ilumináciách kódexov. Je možné aj to, že samotný biskup sa s takouto novou podobou erbu „zžil" a čiastočne podobu erbu z armálesu zavrhol. Jedným z vysvetlení môže byť to, že erb bol „opravený" tak, aby erbová figúra leva nehľadela heraldicky vľavo, ale korektnejšie vpravo. Nemožno ale vylúčiť ani to, že otočenie figúr biskup považoval za nepodstatné a nevenoval mu žiadnu pozornosť. Takúto možnosť podporujú aj vyobrazenia v biskupovom žaltári.

Zhrnutie

Sumárne možno povedať, že od 14. storočia predstavovala heraldika pevnú súčasť vizuálnej prezentácie uhorských prelátov. Aj v tých prípadoch, keď sa nám erb arcibiskupa či biskupa nezachoval, možno predpokladať, že takýto erb vlastnil. Ruka v ruke s rastom významu erbov rástlo aj množstvo artefaktov, na ktorých mal erb cirkevného hodnostára svoje využitie. Dôležitý moment predstavovalo rozšírenie erbového štítu o mimoštítové odznaky moci. Kardinálsky klobúk, mitra či procesiový kríž boli vyhradené len úzkej skupine prelátov. Takýto erb sa stal vysoko reprezentatívnym symbolom ich elitného postavenia v súdobej spoločnosti. Na sklonku stredoveku už existoval pomerne prepracovaný systém používania týchto atribútov a takýto vývoj pokračoval aj neskôr. Veľkou, ale náročnou témou je výber štítových figúr klerikov. Pochopenie ich výberu je v prostredí prelátov často sťažené najmä tým, že nedokážeme zodpovedať otázku, či išlo o príslušníkov šľachtických rodov – a teda či si svoje erby volili sami, alebo

[58] MNL OL DL 18750 (10. 1. 1483).

[59] Archív Rímskokatolíckeho biskupstva v Spišskom Podhradí (ďalej ARBSP), f. Hodnoverné miesto Spišská kapitula (ďalej HMSK), Scrinium (ďalej Scr.) 10, Fasc. 2, Nr. 2.

[60] MNL OL DL 5607 (6. 1. 1489).

[61] KERTÉSZ, Balázs. Nagylucsei Orbán Psalteriuma. In MONOK, István (ed.). Biblia Sacra Hungarica. A könyv, mely örök életet ád. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008, s. 228-229. SCHÖNHERR, Gyulától. Nagyulcsei Orbán zsoltáros könyve a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (Két melléklettel.). In Magyar Könyvszemele, 1906, roč. 14, č. 3, s. 202.I.

[62] Cod. Lat. 48. HOFFMANN, Edith. Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai. In Magyar bibliofil szemele, 1924, roč. 1, č. 3-4, s. 166-169.

[63] NOVÁK, Jozef. Rodové erby na Slovensku I. Bratislava: Osveta, 1980, s. 84-86.

išlo o súčasť rodového dedičstva. Oproti tomu napríklad u nižšie postavených klerikov – nešľachticov – sa nám takúto tvorbu vlastných erbov darí študovať podstatne úspešnejšie.[64] V závere štúdie som na príklade Urbana Dóciho spomenul úpravy a zmeny erbu preláta. Takýchto a podobných „záhad" prináša stredoveká heraldika veľa. Tu sa otvárajú aj možnosti ďalšieho bádania.

Štúdia vznikla na Katedre histórie FF UKF v Nitre v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 „Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku".

Zoznam použitých prameňov a literatúry:
Archívy:

Archív Rímskokatolíckeho biskupstva v Spišskom Podhradí, fond Hodnoverné miesto Spišská kapitula.
Diözesanarchiv Wien.
Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai Fénypgyűjtemény; Diplomatikai Levéltár.
Slovenský národný archív, fond Súkromný archív Bratislavskej kapituly.

Publikované pramene:

BAK, János M. – BANYÓ, Péter – RADY, Martyn (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Volume V. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher; Budapest: Central European University, 2005.
BODOR, Imre (ed.). A középkori Magyarország főpapi pescétjei a Magyar tudományos akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1984.
ČOVAN, Miroslav. Historické nápisy zo Šariša do roku 1650. Corpus Inscriptionum Slovaciae 1. Nápisy na Slovensku 1. B. m. 2016.
FEJÉRPATAKY, László (ed.). Magyar címeres emlékek. II. füzet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1901.
FEJÉRPATAKY, László (ed.). Magyar címeres emlékek. I. füzet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1901.
HEGEDŰS, András (ed.). Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom: Prímási levéltár, 2000.
SAXOFERRATO, de Bartolus. Tractatus de insigniis et armis. Traktát o znameniach a erboch. VRTEĽ, Ladislav (ed.). Bratislava: VEDA, 2009.

Monografie a zborníky ako celok:

CSERGHEÖ, Géza – CSOMA, Josef. Alte Grabdekmäler aus Ungarn. Beitrag zur Kunst- und Culturgeschichte. Budapest: Friedrich Kilian,1890.
GLEJTEK, Miroslav. Heraldika. Úvod do štúdia erbov. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013.
HEIM, Bruno B. Heraldry in the Catholic Church. Its Origin, Customs and Laws. Gerrards Cross: Van Duren, 1981.
MIKÓ, Árpád – TAKÁCS, Imre (eds.). Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000 – 1541. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 1994.

[64] Pozri napríklad GLEJTEK, ref. 54, s. 20-23.

NOVÁK, Jozef. Rodové erby na Slovensku I. Bratislava: Osveta, 1980.
NYÁRY, Albert. A heraldika vezérfonala. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1886.
PASTOUREAU, Michel. Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu. Praha: Argo, 2018.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Erbové a nobilitačné listiny ako prameň výskumu sociálnej mobility v Uhorsku za vlády Žigmunda Luxemburského. In RÁBIK, Vladimír (ed.). Litteris ac moribus imbutus. Studia historica Tyrnaviensia XVI. Trnava: Trnavská univerzita, 2014, s. 204-214.
GLEJTEK, Miroslav. Niekoľko poznámok k vzťahu medzi cirkevnou heraldikou a sfragistikou s dôrazom na obdobie stredoveku. In Genealogicko-heraldický hlas, 2017, roč. 27, č. 1-2, s. 15-26.
GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných hodnostárov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Šarlota – KERESTEŠ, Peter – ŠIŠMIŠ, Milan (eds.). Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky. Martin: SGHS, 2010, s. 55-68.
HOFFMANN, Edith. Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai. In Magyar bibliofil szemele, 1924, roč. 1, č. 3-4, s. 166-169.
JANKOVIČ, Ľubomír. Umelecko-historický rozbor armálesov 15. – 19. storočia. Typológia a analýza miniatúr armálesov bratislavskej zbierky. In Slovenská archivistika, 1987, roč. 22, č. 2, s. 114-129.
KANDRA, Kabos. Az egri püspökök pecsétei. (Második közlemény, hat pecsétrajzzal.) In Turul, 1893, roč. 11, č. 3, s. 132-138.
KERTÉSZ, Balázs. Nagylucsei Orbán Psalteriuma. In MONOK, István (ed.). Biblia Sacra Hungarica. A könyv, mely örök életet ád. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008, s. 228-229.
MEDVECKÝ, Jozef. Umelecké pamiatky a baroková výzdoba katedrálneho chrámu. In JUDÁK, Viliam – BEDNÁR, Peter – MEDVECKÝ, Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času. Nitra: Biskupský úrad v Nitre, 2011, s. 208-393.
PASTOUREAU, Michel. Vznik erbů na západě, stav problému. In Sborník archivních prací, 2000, roč. 50, s. 339-352.
PASTOUREAU, Michel. Původ erbů: problém k vyřešení? In Sborník archivních prací, 2000, roč. 50, s. 353-369.
PÓR, Antal. Pecséttani újabb apróságok (Hat pecsétrajzzal). In Turul, 1897, roč. 15, č. 1, s. 10-19.
SCHÖNHERR, Gyulától. Nagyulcsei Orbán zsoltáros könyve a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (Két melléklettel). In Magyar Könyvszemele, 1906, roč. 14, č. 3, s. 193-210.
SPIRITZA, Juraj. Svedectvo sepulkrálií z 12. – 17. storočia. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí 2. Martin: SGHS, 2009, s. 60-73.
ŠEDIVÝ, Juraj. *Zu ewiger gedechtnuss*... zachovávanie spomienky (*traditio memoriae*) v meštianskom prostredí stredovekého Prešporka/Bratislavy. In NODL, Martin – WĘCOWSKI, Piotr (eds.). Colloquia mediaevalia Pragensia 15. Memoria et damnatio memoriae ve středověku. Praha: Centrum medievistických studií AV ČR, 2014, s. 129-143.

VÉGH, Gyula. Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. In Turul, 1935, roč. 49, č. 1-2, s. 1-4.
VÉGH, Gyula. Egyházi méltóság jelvényei magyarországi főpapok címereiben. In Turul, 1936, roč. 50, č. 1-2, s. 30-32.
VRTEĽ, Ladislav. 4. Heraldická komunikácia v stredovekom meste. In LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin et al. Stredoveké mesto ako miesto komunikácie. Bratislava: VEDA, 2010, s. 35-40.
VRTEĽ, Ladislav. Náčrt vývoja cirkevnej heraldiky na Slovensku. In SEDLÁK, Vincent (ed.). Zborník príspevkov k slovenským dejinám. Bratislava: Slovenský historický ústav MS, 1998, s. 146-173.

Internetové zdroje:

Kronika Kostnického koncilu Ulricha von Richenthala: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000/0001/image> [cit. 24. 6. 2019].
Reprodukcia pečate rábskeho biskupa Tomáša Bakóca: <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/35574&fname=DF_283439_sigill_2.jpg> [cit. 24. 6. 2019].
Cod. Lat. 249: <https://corvina.hu/kepnezegeto/index.php?corvina=codlat249&lang=en&img=5#5> [cit. 24. 6. 2019].

Počet slov: 7122
Počet znakov vrátane medzier: 49 993